

5. Кочубей І. «Формування романізованої біографії в англomовній та українській літературах». Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» 2020. Вип. 64. С. 72–75.

6. Літературознавчий словник-довідник. Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. Київ: ВЦ «Академія», 1997. С. 349–350.

7. Савчук Л. Художні засоби романізованої біографії. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». 2020. Том 1. Випуск 28. С. 153-157.

Оксана Журавленко
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Віннічук А. П.

РОМАН «ЗВ'ЯЗКУ ЧАСІВ» ЯК ТЕОРЕТИКО-ЛІТЕРАТУРНА ПРОБЛЕМА

Анотація. У статті проаналізовано художню специфіку та жанрові особливості історичних романів «зв'язку часів». З'ясовано роль історичної правди, документу, художнього домислу та вимислу в таких творах. Розглянуто особливості сюжетного часу.

Ключові слова: історичний роман, роман «зв'язку часів», художній домисел, художній вимисел, сюжетний час.

Annotation. The article analyzes the artistic specificity and genre features of the historical novels «connection of times». The role of historical truth, document, artistic conjecture and fiction in such works is clarified. Features of plot time are considered.

Keywords: historical novel, nexus novel, fictional fiction, fiction, story time.

Особливу актуальність у контексті досліджень, які активно розвиваються, має вивчення історичної прози. Серед розмаїття жанрових форм у художній літературі на історичну тематику вагоме місце посідає роман, який покликаний відтворити минуле в усіх його суперечностях. На сьогодні значного розмаху набуває необхідність художнього осмислення історії, зв'язку часів та поколінь, багатовікового культурного надбання українського народу.

Цікавість до жанру історичного роману останнім часом значно зросла, про що свідчать наукові праці літературознавців А. Віннічук, В. Дончика, М. Жулинського, М. Ільницький, С. Нестерука та ін., які комплексно розглядали проблеми жанрової поетики історичних романів (романів «зв'язку часів», зокрема), досліджували їх тематичну, образну та композиційну своєрідність.

Метою статті є з'ясування художніх особливостей історичних романів «зв'язку часів».

У монографії А. Віннічук «Геройство мусить мати нагороду: концепція історичного минулого України в романістиці другої половини ХХ століття» зазначено, що «... вітчизняний роман – конкретно-історичний варіант великого епічного жанру – має довгу, складну історію, ... прикметний широтою жанрових різновидів та тематичного діапазону, ... підпорядкований ряду важливих теоретичних міркувань, зокрема художнього вимислу й домислу. Художній вимисел передбачає змалювання обставин і людей, яких насправді не було, а художній домисел має місце там, де інтерпретуються реальні особи та історичні факти» [Віннічук 2010: 8, 14].

Науковець М. Ільницький у праці «Людина в історії: сучасний український історичний роман» зауважив, що «... історична тема в літературі – це посилено пульсуюча думка, а не лише опис відтворення подій та фактів» [Ільницький 1989: 108]. Учений виокремив дві художні домінанти, що співіснують у творах про минуле: вальтерскоттівський тип роману та твір, зорієнтований на достовірно-історичний показ життя, де домисел відіграє допоміжну роль.

Варто звернути увагу на те, що упродовж останньої чверті ХХ століття з'явився та розвинувся в українській літературі різновид історичного роману – роман «зв'язку часів» – «...твір, у якому наявні два чи більше фрагменти, сюжетний час яких не збігається, тобто коли маємо справу зі зв'язком сюжетних часів» [Нестерук 2019: 99].

М. Кондратюк у науковій праці «Жанрова специфіка українських романів» відзначає, що потребує конкретизації термін «роман «зв'язку часів». З однієї сторони, літературознавці відносять до цього різновиду твори, де «зв'язок часів» присутній лише на ідейно-тематичному рівні та/або відстань між часовими періодами вимірюється особистою пам'яттю персонажа, а з іншої – до «роману «зв'язку часів» належать ті твори, у яких відстань між часовими періодами вимірюється пам'яттю історії, головним композиційним принципом стає «зв'язок

часів» [Кондратюк 2020: 146]. Науковець зауважує, що значна відмінність між цими точками зору полягає у тому, що у першому випадку складання сюжету базується переважно на асоціативних ретроспекціях персонажів та, зазвичай, не виходить за межі певної історичної епохи, а в другому випадку сюжету притаманний вільний характер і «перетин», як правило, декількох сюжетів, які розгортаються у віддалених один від одного історичних періодах.

Учений В. Дончик зазначає, що термін «роман «зв'язку часів» не є чітким, оскільки неточно характеризує тематично-проблемні домінанти і формально-композиційні особливості романів цього типу. Науковець пропонує називати «зв'язок часів» інакше – «схрещення часів» [Дончик 2012: 164]. Переконливо про схрещення часів свідчать романи «Диво» і «Тисячолітній Миколай» Павла Загребельного, основними специфічними рисами яких є тематичні домінанти та авторська концепція, особливості моделювання центральних образів, загально-умовні композиційна та фабульна схеми. Для історичних романів «зв'язок часів» та історична пам'ять є стрижневими, адже вони становлять основу образно-композиційної структури твору.

Важливо звернути увагу на те, що авторські концепції *історичної пам'яті* поряд із раціональними чинниками мають багато містичних та ірраціональних елементів: письменники наділяють здатністю зберігати історичну пам'ять не лише людину, а й мову, речі, книги, предмети, будівлі, пісню, землю, природу. На відміну від людини, такі предметні та космічно-містичні образи не можуть забути минуле, тому що вони, за умови історичної амнезії, є шансом й запорукою відродження історичної пам'яті [Загребельний 1986: 146].

Історичний роман «зв'язку часів» є однією з форм історичної оповіді, яка сприймається за такий тип художньої прози, в якому основну увагу письменника зосереджено на змалюванні певної події на перехресті часів, а всі основні елементи ідейно-образного змісту підпорядковано такому змалюванню [Кондратюк 2020: 146].

Пропонуємо звернутись до роману «Тисячолітній Миколай» Павла Загребельного, де головний герой постає у трьох іпостасях: IX століття – Сміянко, XVII століття – Миколай Несміяновський, XX століття – вчений агроном Миколай Сміян. Основне завдання такого «вдивляння в себе» розуміється як можливість містичного пригадування позаособистісного минулого. Містичним елементом авторської концепції П. Загребельного є впевненість, що на підсвідомому рівні в кожній людині існує код історичної пам'яті. У

романах «зв'язку часів» така ідея часто пояснюється ідеєю реінкарнації, яка реалізується через моделювання персонажів – «часових» двійників. У романах «зв'язку часів» панує атмосфера фантастичного та містичного, що модифікує правдоподібний сюжет. У них часто присутні риси «магічного реалізму» та фантастики: наприклад, тисячолітнє життя Миколая Сміяна, героя роману «Тисячолітній Миколай» П. Загребельного.

Важливо відзначити образ історичної пам'ятки в романах «зв'язку часів», що є ключем до авторської концепції історизму. Такі образи дають змогу втілити авторський задум, який полягає в тому, аби абстрактній категорії історичної пам'яті надати оживлення, підняти її на рівень надперсонажа, або й перетворити на головного героя. Суттєвими характеристиками образу історичної пам'яті є наскрізність, смислова та емоційна насиченість, символічність та провідне композиційно-сюжетне значення. Гравітаційним ідейно-художнім і композиційно-сюжетним центром історичних романів «зв'язку часів» стає образ історичної пам'ятки, що координує у художню цілісність різночасовий сюжетний матеріал. Для прикладу, в романі «Диво» П. Загребельного Софіївський Собор – «рожеве кам'яне диво» – стає концептуальним образом *історичної пам'яті*. Це свого роду надперсонаж з власною сюжетною лінією. Історичні пам'ятки виконують роль медіумів між сучасним та минулим, що магічно впливають на героїв, змушують їх уявляти минуле, реконструювати його [Кондратюк 2020: 148].

Інакше кажучи, загальна схема романів «зв'язку часів» полягає у тому, що герой сучасності входить в контакт із історичною пам'яткою, що справляє на нього сильне враження та примушує розмірковувати і реконструювати обставини та людей, які причетні до її створення.

Ще одна з особливостей такого жанру роману є те, що у романах «зв'язку часів», як правило, присутні прийоми детективного жанру, тобто герої ведуть пошук минулого, своєрідне розслідування авторства артефакту, обставин певної історичної події, свого коріння, приватної історії. Наприклад, у романі «Тисячолітній Миколай» П. Загребельного Миколай Сміян проводить «тисячолітнє розслідування», аби з'ясувати причини смерті брата. Акцентувати проблематичність повного знання минулого, його суб'єктивну природу та потенціальну відкритість новим інтерпретаціям, є головною функцією мотиву розслідування в романах «зв'язку часів».

Тоді як мотивація для подальшого розщеплення оповіді на сучасне й минуле є власне знахідка артефакту.

Для композиції романів «зв'язку часів» притаманні ряд новаторських прийомів ієрархізування, стягування та гри різночасовими прошарками. Вільний монтаж часових пластів, гра з часом, часові зсуви вказують на взаємопов'язаність минулого й сьогодення, взаємовплив історії й сучасності. Саме ця формально-композиційна ознака є основною для диференціації романів «зв'язку часів» у порівнянні з іншими. Автори романів історичний сюжет можуть виділити в окремі розділи, як у романі «Диво» П. Загребельного, а можуть згрупувати сучасність та історію в своєрідну «амальгаму» часів, як у романі «Тисячолітній Миколай» П. Загребельного [Кондратюк 2020: 147].

Аналізуючи вище сказане, робимо висновок про те, що сучасні українські романи «зв'язку часів» дають багатий матеріал для аналізу та дослідження цього жанрового різновиду романістики, що має широкі перспективи та потужний потенціал. Національні романи «зв'язку часів», перетворюючи жанрові канони класичного роману, набувають нових формально-змістовних рис, що характеризують ці твори як прозу перехрестя модернізму та постмодернізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Віннічук А. «Геройство мусить мати нагороду» : Концепція історичного минулого України в романістиці другої половини ХХ століття. Монографія. Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер» », 2010. 214 с.
2. Дончик В. Неминуче й минуче : Літературні дослідження і хроніки. Київ : Наукова думка, 2012. 863 с.
3. Загребельний П. Спроба автокоментаря : Нотатки письменника про свою працю. Київ, 1986. С. 146–167.
4. Ільницький М. Людина в історії : сучасний український історичний роман. Київ : Дніпро, 1989. 356 с.
5. Кондратюк М. Жанрова специфіка українських романів «зв'язку часів». *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка* № 15. 2020. С.146-149.
6. Нестерук С. Роман «зв'язку часів» особливості та стилістика. *Слово і час*. 2019. № 8. С.97–103.